

Sanja Cvetnić

Strossmayerova galerija starih majstora, Zagreb

Kopije izgubljene Tizianove »Bogorodice žalosne« u Zagrebu i Velom Lošinj

Izvorni znanstveni rad – Original scientific paper

predan: 22. 9. 1995.

Sažetak

Slika Bogorodice žalosne iz Strossmayerove galerije nije do sada bila reproducirana, premda se u zbirci nalazi od njezina osnutka. Prvotna atribucija Tizianu izmijenjena je u katalogu izložbe Sto godina Strossmayerove galerije (1984) u »stara kopija po Tizianu«. Usporedba s Tizianovim slikama u Madridu – L'Addolorata a mani aperte, L'Addolorata a mani giunte i Mater dolorosa otkriva sličnost impostacije lika, a donekle i crteža pojedinih dijelova, osobito glave prve Bogorodice i ruku posljednjih dviju. Tipološki je naša Bogorodica žalosna bliska i Bassanovome rješenju za isti lik s oltarne pale Raspeća (1562) za crkvu S. Teonisto u Trevisu, ali u obrnutoj orijentaciji. Osim kompozicijske promjene i prikaza samo do visine struka, primjećujemo da slikar djela iz Strossmayerove galerije drukčije modelira lice, rabi dublje sjene i fizionomiju izrazitije označuju.

U padovanskoj crkvi S. Gaetano nalazi se našoj slici bliska Mater dolorosa. Bila je izložena 1976. godine na izložbi Dopo Mantegna i publicirana u istoimenome katalogu, gdje je predložena atribucija: »Jacopo Bassano ?«.

U Velom Lošinj, u župnoj crkvi nalazi se treća slika iz niza žalosnih Bogorodica. Nekada je pripadala zbirci kapetana Gaspara Kraljeta. Usprkos oštećenjima prepoznajemo visokovrijedan slikarski rad.

Četvrta slika iste teme, La Vergine Addolorata iz firentinske galerije Uffizi, odnosno prateći tekst u katalogu izložbe Tiziano nelle Gallerie fiorentine pruža najiscrpniju povijest toga tipa. Usprkos tipološkoj sličnosti basaneškome modelu, on nije ni spomenut, jer je kao izvor svim kasnijim srodnim Bogorodicama naznačena izgubljena slika »della produzione tizianesca«, o kojoj svjedoče arhivski izvori, a koju bismo mogli pridružiti sačuvanoj grupi Tizianovih madridskih Addolorata.

Stoga uz zagrebačku i lošinjku Bogorodicu žalosnu i dalje zadržavamo autorsko određenje starih kopija po Tizianu, naglašavajući pritom njihovu slikarsku vrsnoću i povijesnu vrijednost.

Iako je slika *Bogorodica žalosna*¹ od samoga ulaska u zbirku Strossmayerove galerije² bila inventirana kao Tizianovo djelo, nakon šestoga izdanja kataloga (Knoll, 1922) ne spominje se uopće. Nije bila uvrštena u stalni postav i njezin ponovni spomen nalazimo tek 1984. godine, u katalogu u povodu stogodišnjice Galerije, ali s promijenjenom atribucijom: »stara kopija po Tizianu«.³ Nepravredno potcijenjeno djelo reproduciramo ovdje prvi put (slika 1).

Figura Bogorodice žalosne u poluprofilu, okrenute ulijevo, prikazana je do visine struka. Pognute glave, prekrivene svijetlim velom s mnogo pregiba, zaogrnuti smeđim plaštem ispod kojega proviruju rukavi haljine, Bogorodica stiže ruke prekrizene na molitvu, dok joj niz obraze teku suze. Oko glave nazire se tanka žućkasta linija kružne aureole. U modelaciji je osobito naglašen crtež. Crtež ruku, tj. prekrizanih prstiju i lica jasno je naznačen, vješt i čvrst, izražene su linije očiju, nosa i ustiju, kao i bora od plača. Crtački su naglašene linije pregiba na draperiji. Cjelokupni je lik zatvoren u čitljivu obrisnu liniju, unutar koje su tonskom gradacijom svijetlih tonova oker-zelene na inkarnatu nasuprot mrkih tonova draperije istaknute ruke i glava, osvijetljene širokim snopom svjetlosti koja dopire odozgo. Svjetlosna modelacija naglašava linijama potcrtane prijelaze osvijetljenih, istaknutih dijelova i tamna udubljenja, pogotovo na licu i rukama. Plašt i dijelovi haljine, naprotiv, zatamnjeni su i plošniji, te se na mjestima izjednačuju s pozadinom – dijelom, vjerojatno, posljedica je to potamnjeloga laka.

Mater dolorosa česti je tip Bogorodice, dio »historijskoga« tipa *Raspeća*.⁴ Javlja se i kao samostalni lik bolne Kristove majke u molitvi i tuzi, kao »alegorija« *Raspeća*. Kada je dio veće kompozicije, Marija je okrenuta u obrnutom smjeru od naše slike, budući da se tada nalazi s desne strane križa i usmjerena je prema njemu, ali se kao samostalni lik pojavljuje neovisno o ikonografskoj situaciji iz koje proistječe.⁵

U usporedbi s Tizianovim slikama *L'Addolorata a mani aperte*, *L'Addolorata a mani giunte*⁶ i *Mater dolorosa*⁷ uočavamo sličnost impostacije lika, a donekle i crteža pojedinih dijelova, osobito glave prve Bogorodice i ruku posljednjih dviju. Tipološki je, međutim, naša *Bogorodica žalosna* još bliža Bassanovome⁸ rješenju za isti lik s oltarne pale *Raspeća* (1562) za crkvu S. Teonisto u Trevisu,⁹ ali u obrnutoj orijentaciji. Osim kompozicijske promjene i prikaza samo do visine struka, zamjećujemo da slikar djela iz Strossmayerove galerije drukčije modelira lice, rabi dublje sjene i izrazitije označuju fizionomiju.

U padovanskoj crkvi S. Gaetano nalazi se našoj slici bliska *Mater dolorosa*. Bila je izložena 1976. godine na izložbi *Dopo Mantegna* i publicirana u istoimenome katalogu.¹⁰ Padovanska je slika uža od zagrebačke – 49,8 x 38,1 cm: 49,9 x 43,7 cm, a obje su okrenute u istom smjeru. U kataloškoj interpretaciji slike iz crkve S. Gaetano spominje se mogućnost nastanka posredstvom grafike, a predložena je atribucija »Jacopo Bassano (?)«. Sličnost obaju djela u formatu, usmjerenju Bogorodice i u tipu ne pronalazimo i u modelaciji. Na padovanskoj slici crtež je još izraženiji, osobito u dijelovima draperije, ali i na licu. Osim toga, autor padovanske *Addolorate* ne dosiže profinjenu modelaciju s blagom svjetlosnom gradacijom na obrazu i čelu Bogorodice kao slikar zagrebačkoga djela, koji progovara vrhunskim slikarskim jezikom.

1. *Bogorodica žalosna* (kopija po Tizianu), Strossmayerova galerija, Zagreb
 1. *Grieving Madonna* (copy after Titian), Strossmayer Gallery, Zagreb

U Velom Lošinju, u župnoj crkvi nalazi se treća slika iz niza žalosnih Bogorodica.¹¹ Nekada je pripadala zbirci kapetana Gaspara Kraljeta.¹² Usprkos oštećenjima prepoznamo visokovrijedan slikarski rad (sl. 2). I na toj slici naglašena je uloga linije, po treći je put točno ponovljena rubna linija vela koji uokviruje Bogorodičino lice, što upućuje na zajednički predložak zagrebačkoj, padovanskoj i lošinjskoj slici.

Uz četvrtu sliku iste teme, *La Vergine Addolorata* iz firentinske galerije Uffizi,¹³ u katalogu izložbe *Tiziano nelle Gallerie fiorentine*¹⁴ objavljena je najiscrpnija povijest ovoga tipa. Usprkos tipološkoj sličnosti basaneškome modelu, on nije ni spomenut, jer je kao izvor svim kasnijim srodnim Bogorodicama naznačena izgubljena slika »della produzione tizianesca«, koju bismo mogli pridružiti sačuvanoj grupi Tizianovih madridskih *Addolorata*. Izgubljena slika spominje se »nella collezione veneziana di Bartolomeo della Nave ed in seguito

in quella del Duca di Hamilton e dell'Arciduca Leopoldo Guglielmo dove è documentata nell'inventario del 1659, dalle incisioni e da un dipinto del Teniers«. ¹⁵ Uz spomenutu, izgubljenu Tizianovu sliku, navedene su još tri kopije, također s oznakom »disperso«. ¹⁶

Premda navedeni primjeri i njihova povijest ne ohrabruju promjenu atribucijske oznake slike u Strossmayerovoj galeriji, te zadržavamo određenje »stara kopija po Tizianu«, njezina slikarska vrsnoća i izgubljeni Tizianov prototip za široku produkciju Bogorodica žalosnih čine je zanimljivom za – barem povremeni – izlazak iz depoa.

Napomena

Na poledini slike iz Strossmayerove galerije brojni su natpisi i pečati, koji svjedoče o vlasnicima u 17. stoljeću. Za identi-

2. *Bogorodica žalosna* (kopija po Tizianu), Veli Lošinj
 2. *Grieving Madonna* (copy after Titian), Veli Lošinj

3. *Bogorodica žalosna* (kopija po Tizianu), Uffizi, Firenze
 3. *La Vergine Addolorata* (copy after Titian). Uffizi, Florence

fikaciju pečata nedostaje nam uvid u relevantnu literaturu, premda bi to – s obzirom na brojnost zagubljenih kopija po Tizianu, koje navode talijanski kolege – bilo izuzetno zanimljivo. Iako svi natpisi nisu čitljivi, u gornjem dijelu ipak jasno raspoznajemo slijedeće godine: 1688, 1680, (?), 1674, 166?, te 1694, kao i tekst uz 1680. godinu: *Restituuta da Giovita (?) Fontana a Me Ellina sua sorella a 24 Aprile*. Isto ime Giovita (?) Fontana pojavljuje se i uz godinu 1674, te 166?, dok tekst uz godinu 1694. počinje »*Passata nel (...)*« i spominje se novo, ali nečitljivo ime vlasnika (»*signor de Luca*«?). Od dva natpisa na dnu poedine jedan ponavlja još jednom prezime Fontana, a drugi je novijeg datuma (1937)¹⁷. Najveći natpis »*una Madona dell Titiano*« sadrži pravopisne greške i možda potječe od nekog trgovca.

Bilješke

- 1
Ulje na platnu (rentoalirano, podloga drvo – jelovina), 44,9 x 43,7 cm, inv. br. 237.
- 2
Darovao biskup J. J. Strossmayer 1883. godine. Usp. Cepelićev popis, br. 254 (rukopis, Arhiv Strossmayerove galerije).
- 3
Sto godina Strossmayerove galerije 1884 – 1984. (Vinko Zlamalik i suradnici), Zagreb, 1984, kat. br. 10.
- 4
»(...) kada su to osobe koje su prema izvještaju iz Evandjelja stvarno sudjelovale prilikom raspeća, npr. dobri i zli razbojnik, Bogorodica i Sv. Ivan (...)«, Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva, Zagreb, 1979, str. 500.
- 5
Emile Mâle u *L'art religieux du XVIIe siècle*, u poglavlju *L'iconographie nouvelle* posebno naglašava pojavu Bogorodice žalosne kao samostalne teme od XVI. stoljeća: *La passion terminée, c'est à la Vierge que revient la pensée chrétienne. En ces tristes jours, où les apôtres eux-mêmes ne croyaient plus, elle était, à elle seule, l'Église, elle portait toute la foi, mais aussi toute la douleur de l'Église dans son coeur. (...) Dès le XVIe siècle, on avait vu apparaître une Vierge isolée qui souffrit en silence.* Libraire Armand Colin, Paris, 1972, str. 291.
- 6
Obje u Muzeju Prado u Madridu; publicirane u katalogu *La Pittura Italiana al Prado*, Firenze, 1961.
- 7
Madrid, Muzej Cerralbo. Publicirana u *L'opera completa di Tiziano*, Rizzoli, Milano, 1978, str. 139.
- 8
Jacopo dal Ponte, Bassano del Grappa, oko 1510 – 1592. god.
- 9
Danas u trevižanskome Gradskome muzeju.
- 10
Usp. katalog izložbe *Dopo Mantegna. Arte a Padova e nel Territorio nei secoli XV e XVI*, Padova, Palazzo della Ragione, 26 giugno – 14 novembre 1976, Milano, 1976.
- 11
Zahvaljujem kolegi Đuri Vanduri na usmenoj obavijesti o velošinjskoj slici, a osobito kolegi Radoslavu Tomiću na fotografiji lošinjske slike, kao i podacima o firentinskoj *Bogorodici žalosnoj*.
- 12
Usp. **Branko Fučić**, *Apsyrtides*, Narodno sveučilište Mali Lošinj, 1990, str. 175, 177; **Radoslav Tomić**, *Veliki kolekcionar iz Velog Lošinja*, »Vijenac« br. IV, MH, Zagreb, 17. veljače 1994, str. 16.
- 13
Ulje na platnu, 79 x 59 cm, inv. 1890 n. 3114, Uffizi, Nuovi Depositi.
- 14
Tiziano nelle Gallerie fiorentine, presentazione di **M. Gregori**, Firenze, 1979.
- 15
Idem, str. 355.
- 16
»La fortuna di questo soggetto ha riscontro anche negli inventari delle Gallerie fiorentine che annoverano un esemplare oggi disperso attribuito a Tiziano, donato al Cardinale Ferdinando dei Medici dal Cardinale Riario il 7 settembre 1579. Di questo primo dipinto di 'Nostra donna in abito di vedova' furono eseguite a Firenze due copie, una da Girolamo Mazzei per lo stesso Cardinale Ferdinando, che la regalò il 7 ottobre 1580 e l'altra da Francesco Zucchi con la cornice di noce fatta da Giovanni Fiorentino e donata dallo stesso Cardinale al reverendo padre Toledo il 4 luglio 1581. Un altro dipinto disperso con lo stesso soggetto, di misura poco più grande, figura negli inventari della Villa di Poggio Imperiale, con attribuzione a Tiziano, dal 1654 al 1772, collocato per un lungo periodo nell'appartamento della granduchessa Vittoria Della Rovere, venne destinato alla Galleria con scritto del 19 ottobre di quello stesso anno 1772.«, idem, str. 356.
- 17
Sliku je 1920, odnosno 1921. godine restaurirao **Ferdo Goglia**. U njegovu izvješću čitamo: *Skinut firnis, regenerirano, par oštećenih mjesta kitano, slika (drvo) odtraga impregnirana, te pomno retuširana tri puta, a zatim firnisana. (...) Prim. 12 X. 1920. Pred. 14. I. 1921.* Godine 1992. slika je pregledana aparatom za infracrveno snimanje (»Art-film«, Zagreb). Tragovi slikarevih predradnji (crteži, pentimenti) nisu vidljivi. Nisu uočena veća oštećenja slikanoga sloja.

Summary

Sanja Cvetnić

Copies of Titian's Lost *Grieving Madonna* in Zagreb and Veli Lošinj

The painting of the *Grieving Madonna* at the Strossmayer Gallery in Zagreb has never been published, although it has been part of the Collection from the beginning. Its early attribution to Titian was altered in the catalogue of the exhibition *One Hundred Years of the Strossmayer Gallery* (1984) into "old copy after Titian". A comparison with Titian's paintings in Madrid *L'addolorata a mani aperte*, *Addolorata a mani giunte* and *Mater dolorosa* reveals similarities in the attitude of the figure, and partly in the drawing of certain details, especially the head of the first madonna and the hand of the other two. Typologically our Madonna is also close to Bassano's treatment of the same figure in the altar pala of the *Crucifixion* (1562) painted for the church of Saint Teonisto in Treviso, in inverse orientation. Apart from a change in the presentation of the figures, shown from the waist upwards, one notices that the painter of the work in the Strossmayer Gallery models the face differently, with deeper shadows and a more strongly marked physiognomy.

Another *Mater dolorosa* which is close to our Madonna is in the church of Saint Gaetano in Padua. In 1976 it was exhibited at the exhibition *Dopo Mantegna* and published in the catalogue, where it was tentatively attributed to "Jacopo Bassano?".

The painting at the parish church in Veli Lošinj is the third in our series of grieving Madonnas. It belonged to the collection owned by the sea captain Gaspar Kraljeta, a local sea captain. In spite of being rather damaged, it is an excellent piece of craftsmanship.

The description of the fourth painting on this subject, *La Vergine Addolorata* at the Uffizi in Florence, included in the catalogue to the exhibition "Tiziano nelle Gallerie fiorentine" offers the most exhaustive history of this type of Madonna. In spite of the typological similarity to the Bassano model, the Madonna of Bassano is not even mentioned in the text. The author of this catalogue believes that the source of all the subsequent *Mater dolorose* was a lost painting "della produzione tizianesca", mentioned in the archives, which could thus be placed along Titian's surviving *Addolorate* in Madrid.

This is why we still consider the *Grieving Madonna* of Veli Lošinj and Zagreb as "old copies" after Titian, stressing their high artistic quality and historical value.